Socio-economía da Costa da Morte

Pedro Arias Veira
Profesor de Economía Rexional e Urbana

Miguel Cancio
Profesor de Socioloxía

Universidade de Santiago
Facultade de Ciencias Económicas
e Empresariais
Santiago de Compostela, 7 de xuño de 1988

I. Índice

1.—A poboación
2.—Concentración de asentamentos. A vivenda
3.—Actividade económica
4.—Infraestructura e servicios
5.—A pesca
6.—A emigración
7.—Ordenación rexional e socio-económica dos concellos da Costa da Morte
8.—Referencias bibliográficas e estadísticas

Listado de cadros estadísticos

1.—Poboación de feito.
2.—Evolución da poboación.
3.—Número de vivendas.
4.—Estructura das vivendas.
5.—Distribución da poboación.
6.—Superficie explotada.
7.—Agricultura e gandería.
8.—Idade dos empresarios agrícolas.
9.—Organización das explotacións agrícolas.
10.—Industria e construcción.
11.—Infraestructura e servicios.
12.—Frota pesqueira e pesca desembarcada.
13.—Producción pesqueira.
14.—Emigración.

Socio-economía de la Costa de la Muerte

1. Población

El conjunto de municipios con vertiente costera alcanza una población de 53.455 habitantes de hecho, según el censo de 1981, lo que supone el 5% del total de la provincia de A Coruña.

Desde hace tres décadas la población de la Costa de la Muerte se ha mantenido prácticamente estancada. Los municipios costeros de los hinterland urbanos experimentan notables procesos de crecimiento poblacional como consecuencia de los efectos expansivos de las cabeceras urbanas, mientras que en las zonas alejadas tal influencia se diluye, dependiendo la evolución de la población de su propia dinámica interna.

La Costa de la Muerte, aun participando de un alto nivel de actividad agropecuaria, mayor en cuanto nos alejamos de litoral, posee una notable capacidad para retener población, aunque no le sea ajena la problemática de la emigración.

Dentro de la Zona han tenido lugar diferentes pautas de evolución poblacional, destacando el municipio de Cee con un ritmo de crecimiento sostenido aunque suave, Ponteceso y Vimianzo han registrado los mayores descensos, y Fisterra y Camariñas mostraron las mayores estabilidades relativas en las últimas décadas.

La extensión de cada municipio explica los volúmenes de su población, ya que las densidades de población son muy semejantes. Vimianzo con 9.365 habitantes es el de mayor población y extensión.

2. Concentración de asentamientos. La vivienda

El parque de viviendas ha crecido un 33% en la última década. El número de viviendas ha aumentado un 19% en los asentamientos con viviendas diseminadas y un 34% en asentamientos que forman núcleos de población.

Dentro de la dinámica de concentración de la población y de las viviendas en los asentamientos en núcleo hay que destacar la fuerte tendencia al emplazamiento en los núcleos más consolidados de cada municipio, que han aumentado en un 60%, debido principalmente a la dinámica y reestructuración de las actividades agrarias.

La utilización de las viviendas pone de relieve unas páutas generales de uso semejantes a las medias de Galicia. Una preponderancia de la vivienda principal o de uso permanente (el 75%), baja participación de las de uso secundario (el 3%) y una apreciable entidad de las viviendas desocupadas (el 22%).

El municipio de Laxe destaca por la alta proporción de viviendas vacias (el 32,6%),

1.—A poboación

O conxunto dos concellos con vertente costeira acada unha poboación de 53.455 habitantes de feito, segundo o derradeiro censo de poboación de 31 de marzo de 1981. Deles pouco menos da metade, o 48,4% son homes, e o 51,6% mulleres, proporción igual á media galega. En total a poboación dos concellos que constitúen a Costa da Morte supón o 5% do total da provincia da Coruña.

Desde hai tres décadas a poboación da Costa da Morte mantívose practicamente *estancada* arroxando lixeiros descensos na década dos setenta. Mentres que nas cinco primeiras décadas do século actual experimentou uns aumentos algo inferiores ós do conxunto da poboación galega.

Pola dinámica da súa demografía a Costa da Morte evidencia a súa pertenza á *Galicia mariñeira non urbana* cun carácter rural non desdeñable maior nuns concellos como Cabana, Vimianzo, isto é, á aquelas zonas do litoral fóra da influencia directa dun núcleo urbano. Os concellos costeiros dos hinterland urbanos experimentan notables procesos de crecemento poboacional como consecuencia dos efectos expansivos das cabeceiras urbanas, mentres que nas zonas moi arredadas esta influencia dilúese, dependendo a evolución da poboación da súa propia dinámica interna (Cadro 1).

CADRO 1

POBOACIÓN DE FEITO 1981

	Total	Varóns	Mulleres	N.º de entidades de poboación	Densidade (Hab./Km.²)
Cabana	6.652	3.278	3.374	113	115,9
Camariñas	6.818	3.295	3.523	38	131,4
Cee	7.234	3.490	3.744	50	131,1
Fisterra	5.147	2.523	2.624	23	181,2
Laxe	3.482	1.666	1.816	37	94,6
Muxía	6.797	3.230	3.567	102	56,3
Ponteceso	7.950	3.829	4.121	73	87,7
Vimianzo	9.365	4.537	4.828	96	50,1
Total zona	53.455	25.842	27.597	532	
%	100	48,4	51,6		
Total Coruña	1.093.122	48,25	51,7	11.378	137,5
Galicia %		48,44	51,56	31.894	93,5

Fonte elaboración propia a partir de *Censo de la Población y de las Viviendas, La Coruña*, INE; *Censo de la Población de España, 1981, La Coruña*, INE.

Por outra parte a Costa da Morte, aínda participando dun alto nivel de actividade agropecuaria, maior en canto nos alonxamos do litoral, non ofrece o panorama típico das áreas rurais do interior de Galicia, caracterizadas por unha persistente perda de habitantes. A súa capacidade para reter poboación é moito maior que naquelas, aínda qe non lle sexa allea a problemática da emigración.

Dentro da zona (Costa da Morte) tiveron lugar diferentes ritmos de evolución poboacional, destacando Cee como o concello que acadou uns ritmos de crecemento sostidos aínda que suaves, mentres que Ponteceso e Vimianzo foron os que rexistraron os maiores descensos. Fis-

hecho explicable por la importancia del municipio como sede turística veraniega. En la misma línea, aunque con una menor entidad relativa, aparecen los municipios de Camariñas, Fisterra y Muxía.

Se nota un cierto progreso en las condiciones de vida y residencia en los últimos años, al pasar el número medio de personas por vivienda de 4,17 en 1970 a 3 en 1980, aún con las limitaciones de un crecimiento insuficiente en la Zona.

3. Actividad económica

La tasa de actividad media de la Zona es de 49,1%, en consonancia con la media gallega que es superior al promedio estatal, debido a la importancia de los trabajos primarios de la agricultura y a los hábitos generacionales del trabajo femenino en las labores del campo y en la artesanía.

La comparación entre los porcentajes de población que trabaja en cada sector productivo en la Zona con las medias provinciales, pone de relieve el atraso económico de la misma y su condición de espacio económico intermedio entre las zonas deprimidas rurales y las de desarrollo urbano.

Los municipios preferentemente pesqueros, orientados a la pesca de bajura son Laxe, Camariñas, Muxía y Fisterra. En Vimianzo, Cabana y Cee predomina la actividad agraria y en Ponteceso la actividad pesquera y agraria están equilibradas.

En relación al número de personas ocupadas, la actividad más importante de la Zona es la agraria, compaginándose incluso en los núcleos con preponderancia pesquera. Dentro de la actividad agraria destaca su especialización forestal con el 59,1% del total de superficie agraria explotada, que contrasta con el 38,9% a nivel provincial y que es la base de una parte esencial de la reducida componente industrial de la Zona constituida por aserraderos madereros.

De otra parte la superficie dedicada a prados es relativamente pequeña 8,9% del total, frente al 16,3% a escala provincial que refleja la inferior intensidad ganadera de la Zona.

La superficie de las explotaciones así como su acusada fragmentación pone de relieve el minifundismo característico de Galicia.

El nivel de envejecimiento de los titulares de explotaciones agrarias es muy alto, el 55,1% tiene más de 55 años y tan sólo el 5,2% son menores de 34 años. En relación a la mecanización se aprecia una infrautilización del parque de maquinaria. De otra parte la fragilidad ganadera de la Zona se pone de manifiesto en el bajo número de unidades ganaderas por explotación que es de 3,2.

Las heterogeneidades agropecuarias entre los distintos municipios de la Zona son notables. Vimianzo es el de más clara orientación agraria, destacando el aprovechamiento forestal e Camariñas mostraron as maiores estabilidades relativas nas últimas décadas, inda que a tónica xeral é a da homoxeneidade na traxectoria poboacional municipal, agás da xa destacada para Cee, polo demais un dos concellos de menor entidade costeira (Cadro 2).

CADRO 2

EVOLUCIÓN DA POBOACIÓN

	1900	1930	1950	1970	1980,1
Cabana	4.727	5.232	6.772	6.850	6.652
Camariñas	4.153	5.288	5.707	7.865	6.818
Cee	4.060	5.151	5.945	6.713	7.234
Fisterra	4.708	4.994	4.838	4.867	5.147
Laxe	3.245	3.228	3.884	3.535	3.482
Muxía	6.542	7.296	7.612	6.725	6.797
Ponteceso	6.987	8.517	9.323	8.366	7.950
Vimianzo	8.637	9.222	10.678	10.170	9.365
Comarca	43.059	48.928	54.259	55.091	53.445
Índice	100	114	126	128	124
Índice Galicia	100	113	131	130	139

Fonte elaboración propia a partir de *Censo de la Población y de las Viviendas, La Coruña*, INE; *Censo de la Población de España, 1981, La Coruña*, INE.

O concello de maior tamaño poboacional é Vimianzo, con 9.365 habitantes, debido ás súas dimensións territoriais, a maior da zona. A entidade territorial de cada concello explica os volumes da súa poboación, xa que as densidades de poboación son moi semellantes.

O núcleo de poboación máis importante está en Cee capital, con 3.103 habitantes. Séguelle Fisterra capital con 2.930 habitantes; o centro de Camariñas, con 2.795 persoas; Corme, no concello de Ponteceso, con 1.548 habitantes; Camelle en Camariñas con 1.546 persoas; o centro municipal de Muxía con 1.553 residentes; e o centro de Laxe con 1.408 habitantes de feito. todos estes núcleos de emprazamento costeiro, se ben o de Cee ten un carácter máis interior de ría cos anteriores. Un caso similar xeograficamente a éste é o de Ponte do Porto en Camariñas, con 1.411 habitantes.

Outros núcleos importantes da zona sen carácter litoral, isto é, emprazados no interior son: Cesullas, capital de Cabana, con 1.706 habitantes; Xaviña, en Camariñas, con 1.066; Brens en Cee con 1.308; Ozón en Muxía con 1.236 e a capital de Vimianzo con 1.592 habitantes.

2.—Concentración de asentamentos. A vivenda

Se ben a pobación se mantivo básicamente estable nos últimos anos, con lixeiro decaemento xeral, o parque de vivendas creceu considerablemente un 33% na última década, pasando das 13.202 viviendas en 1970 ás 17.614 en 1980. O número de vivendas aumentou tanto nos asentamentos nos que as vivendas se presentan esparexidas, dispersas, como as dos asentamentos que forman núcleos de poboación con pautas máis concentradas, e nestes últimos máis acentuadamente ca nos esparexidos. O número de vivendas en diseminado pasou das 1.023 ás

restal. Muxia muestra una clara intensificación de explotación de las tierras de labradío junto con un aprovechamiento ganadero, aspecto que comparte con Ponteceso. Camariñas y Laxe pueden caracterizarse por su escasa entidad agropecuaria. Cee adopta unos parámetros agropecuarios intermedios entre los de Vimianzo y Camariñas, y Fisterra es el municipio de menor importancia agraria de la Zona.

La escasa industrialización de la Comarca es una de sus claves más definitorias. Sólo Cee dispone de una apreciable componente industrial en su estructura económica, destacando la fabricación de Carburos Metálicos y un pequeño astillero. En el resto de la Zona se localizan pequeños aserrados que sólo realizan la primera fase de la transformación de la madera y talleres de artesanía dedicados a la cerámica. Es de destacar la confección manual de encajes y bordados, siendo famosos los de Camariñas.

La construcción ha registrado una importante dinámica que por sus características de actividad muy localizada está muy distribuida en la Zona, guardando estrecha relación con la entidad poblacional de los municipios.

4. Infraestructura y servicios

El panorama económico del sector servicios es el característico de las pequeñas poblaciones: localización de sucursales financieras, establecimientos de ventas al por menor, así como de servicios personales, educativos, etc. Y la administración pública local en los principales núcleos de población. Como centros de servicios destaca Cee en el Sur y Vimianzo, Cabana y Ponteceso en el Norte.

Los municipios de la Costa de la Muerte que gozan de grandes potencialidades turísticas, carecen de una infraestructura y servicios adecuados para poder explotarlas y desarrollarlas.

Las comunicaciones, que se limitan a carreteras comarcales y locales, se encuentran en muy mal estado.

La situación en materia hospitalaria, sanitaria y de asistencia social es casi inexistente, lo que da lugar a que la población tenga que desplazarse a las ciudades de Santiago y de A Coruña para recibir tratamiento sanitario.

Por lo que se refiere a la educación y con datos del curso 1980-81 sólo cuentan con centros de educación de Bachillerato y/o Formación Profesional; y Biblioteca, los municipios de Cee, Ponteceso y Vimianzo.

El número de estudiantes universitarios por mil habitantes en el curso 1971-72 estaba muy alejado de la media provincial, salvo Cee donde más se acercaba. En relación al curso 1984-85 se produce un aumento del alumnado, siendo el municipio de Cee en donde se supera la media provincial, debiso a que en este se da la mayor concentración histórica de capital cultural.

1.222 na última década, o que representa un incremento do 19%, mentres que as vivendas en núcleos de poboación pasaron das 12.179 ás 16.392, cun porcentaxe de crecemento do 34% (Cadro 3).

CADRO 3

NÚMERO DE VIVENDAS 1981

	Núcleo	Diseminado	Total	En núcleo principal
Cabana				
1980,1	1.331	323	1.654	381
1970	1.104	273	1.377	288
Camariñas				
1980,1	2.474	54	2.528	1.067
1970	1.669	71	1.740	587
Cee				
1980,1	2.183	88	2.271	1.104
1970	1.577	76	1.653	664
Fisterra				
1980,1	1.676	35	1.711	988
1970	1.230	18	1.248	640
Laxe				
1980,1	1.206	122	1.328	709
1970	783	104	887	377
Muxia				
1980,1	1.985	265	2.250	602
1970	1.569	239	1.808	477
Ponteceso				
1980,1	2.636	214	2.850	907
1970	2.090	106	2.196	571
Vimianzo				
1980,1	2.901	121	3.022	656
1970	2.157	136	2.293	427
Total				
1980,1	16.392	1.222	17.614	6.414
1970	12.179	1.023	13.202	4.031

Fonte elaboración propia a prtir de *Censo de la Población y de las Viviendas*, La Coruña, INE.

E dentro da dinámica de concentración da poboación e das vivendas nos asentamentos en núcleo hai que destacar a forte tendencia ó emprazamento nos núcleos principais, nos xa máis consolidados de cada concello, que aumentaron nun 60%. Tendencia á concentración que se ven dando na maioria das bisbarras galegas e que obedece ás transformacións que están tendo lugar na base económica dos concellos, e particularmente na dinámica e reestructuración das actividades agrarias.

A utilización das vivendas pon de relieve unhas pautas xerais e uso semellante ás medias de Galicia. Unha preponderancia da vivenda principal ou de uso permanente, o 75%, baixa participación das de uso secundario, o 3%, e unha apreciable entidade das vivendas deso-

Tomando los índices de densidad que establece la Dra. Miralbés, se comprueba que Cee se encuentra siempre a la cabeza, tanto en el índice de densidad de la industria, como del comercio y de los servicios.

5. Pesca

En la Costa de la Muerte se encuentran los puertos de Corme, Laxe, Camelle, Camariñas, Muxía, Cee y Fisterra que corresponde a los distritos marítimos de Corme y Camariñas, integrados en la provincia marítima de A Coruña.

Corme representaba en 1984 el 4,62% del peso de la pesca desembarcada en la provincia marítima de A Coruña y el 2,87% de su valor. Por su parte Camariñas representaba en 1984 el 3,21% del peso y el 1,55% del valor.

La práctica totalidad de los buques de ambos distritos no sobrepasan las 20 toneladas y la mayoría de ellos tienen más de 10 años de existencia.

En relación al peso de los distritos marítimos de Corme y Camariñas en el contexto de los 24 distritos marítimos de Galicia, se constata que en 1979 Corme ocupaba la 12ª posición con el 0,99% de la actividad global de la pesca y Camariñas la 16.ª con el 0,67% de dicha actividad.

Respecto al Mercado Común, hasta la entrada de España en el mismo, tanto el número de barcos autorizados a pescar en las aguas comunitarias, como las cuotas de pesca se reducían de forma drástica año a año. Mientras que en 1976 España exportó a la CEE 105.000 Tm. de pescado e importó 60.000 Tm., en 1984 las cifras eran las mismas pero en sentido contrario.

Con la Adhesión al Mercado Común los pescadores españoles, y por supuesto los gallegos, esperan compensar esta situación y alcanzar términos equiparables a sus competidores europeos, pero deberán pasar por un duro período transitorio. Aún así las condiciones de pesca, barcos autorizados y cuotas, han mejorado. Pero para la plena integración de España en la Europa Azul su flota deberá someterse a un proceso de reconversión en el sentido de modernizarse y adecuar tonelajes.

El peso de Galicia en el sector pesquero español es enorme, en 1983 representaba el 31% del número de tripulantes, el 29% de la potencia, el 32,6% del tonelaje y el 32,19% del total de barcos. En relación al valor de la pesca desembarcada, el 58,41% de la pesca de gran altura, el 29,83% de la altura y litoral, el 96,5% en parques y viveros, el 100% en algas y el 9,9% en almadrabas del total de España.

6. La emigración

A pesar del indudable progreso económico alcanzado en las últimas décadas, el conjunto de las actividades económicas generadas en la

cupadas, o 22%. A escasa entidade das vivendas secundarias débese ó arredamento da zona das principais cidades da provincia e en xeral das maiores aglomeracións poboacionais de Galicia, que fai practicamente imposible a utilización á miúdo dunha segunda residencia. Máis ben o fenómeno do uso non permanente dunha vivenda rexístrase no concepto de vivendas valeiras que son unicamente utilizadas na temporada de verán, e que son contabilizadas censalmente cas vivendas desocupadas permanentemente, ben sexa por abandono, ben pola súa utilización familiar esporádica (Cadro 4).

CADRO 4

ESTRUCTURA VIVENDA, 1981

	Vivendas	Principais	Secundarias	Desocupadas	Relacións: Habitantes / Vivendas Principais	Relacións: Habitantes / Vivendas Totais
Cabana	1.654	88,6	1,2	10,2	4,54	4,02
Camariñas	2.528	72,7	0,3	27,0	3,7	2,70
Cee	2.271	78,3	0,2	21,5	4,0	3,18
Fisterra	1.711	73,1	3,6	23,3	41,1	3,01
Laxe	1.328	64,4	3,0	32,6	4,0	2,62
Muxía	2.250	75,4	8,1	16,5	4,0	3,02
Ponteceso	2.850	75,5	7,3	17,2	3,7	2,78
Vimianzo	3.022	72,1	0,4	27,5	4,3	3,09
Total	17.614	74,9	3,0	22,1	4,0	3,03

Fonte elaboración propia a partir de *Censo de la Población y de las Viviendas, La Coruña*, INE.

Laxe destaca pola alta proporción de vivendas valeiras, o 32,6%, feito explicable pola importancia do concello como sede turística veraneira, que adopta ademais unha forma estable evidenciada pola importancia de edificacións en chalets. O atractivo natural e climático do concello, e a súa relativamente menor distancia á área urbana *de A Coruña* é o que favorece o compoñente turístico estable de Laxe. De menor entidade relativa, pero equivalente en canto ás edificacións con función residencial turística aparece o concello de Fisterra, cunha calidade medioambiental que o fai particularmente apto para tales funcións territoriais. Observacións similares pódense extender a Camariñas e Muxía.

A relación media de habitantes por vivenda é de 3 persoas, semellante á media galega dae 2,8 habitantes/vivenda. Nótase un certo progreso nas condicións de vida e residencia nos últimos anos. Basta mencionar que en 1970 o número medio de persoas por vivenda era de 4,17. A mellora nas condicións de habitabilidade é un indicador do progreso, que con todas as limitacións dun crecemento insuficiente, tivo lugar na zona. Por concellos a relación menor que indica condicións de habitabilidade globais máis favorables, arroxa a Laxe pero dentro dunha tónica de bastante igualdade agás do concello de Cabana onde a relación é moi alta debida á preponderancia das vivendas permanentes.

O tamaño medio das familias residindo nunha mesma vivenda é de

Zona han sido insuficientes para emplear a todo su contingente poblacional en busca de empleo, de ahí que se haya registrado una sistemática corriente migratoria neta que se dirigió preferentemente a los principales núcleos urbanos de Galicia.

Por municipio, Camariñas ha experimentado con mayor intensidad el fenómeno migratorio, con el 20,7% de la población de hecho que tenía en 1970; Vimianzo con el 13,5%, Ponteceso el 11,2%, Cabana el 10.8%, Laxe el 9%, Muxía el 6,6%, Fisterra el 6% y Cee con tan sólo el 1,3% de tasa migratoria, lo que pone de relieve su carácter de centro económico principal y más dinámico de la Zona.

En conjunto, la Zona perdió el 10,5% de su población en 1970. Tasa muy superior al promedio de Galicia en el mencionado período que vio cómo se contenía su saldo migratorio neto al exterior, y como las nuevas tendencias migratorias tomaban básicamente una forma intragallega.

7. Ordenación regional y socio-económica de los municipios de la Costa de la Muerte

Los municipios de la Costa de la Muerte están comprendidos en un área de lento despoblamiento que se corresponde con una zona en la que predomina la pequeña aldea y que puede considerarse como un área de influencia y regiones funcionales polarizadas a partir de un centro. Cuando más activo sea dicho centro más dinámica será la comarca. Siguiendo las teorías de la Dra. Miralbés, en una región primordialmente agraria y con una densidad demográfica elevada (hoy en descenso), una serie de centros con cierto nivel comercial y de servicios organizaban un área. Estas regiones polarizadas tienen distintos niveles jerárquicos en función de la importancia de cada uno de los centros.

La profesora Mirlbés distingue 9 niveles jerárquicos que delimitan comarcas excedentarias de más a menos en 6 niveles y comarcas deficitarias de menos a más en 3 niveles. La comarca funcional de Cee (Cee, Corcubión, Muxía, Fisterra y Dumbría) se encontrarían en el 6º nivel jerárquico correspondiente al último nivel de las comarcas excedentarias en relación a sus dotaciones de servicios y a su población, mientras que la comarca funcional de Vimianzo (Vimianzo, Camariñas, Laxe, Cabana y Coristanco) se situaría en 8ª posición de los niveles jerárquicos correspondientes a la penúltima entre las comarcas deficitarias de dotaciones en servicios en relación a la población.

Tenemos pués tres subsistemas en la organización espacial de Galicia, el rural, el urbano-industrial con una «metropolización» alrededor de las ciudades de A Coruña y Vigo y un tercer subsistema integrado por los centros costeros que viven de espaldas a la región

4 persoas, dato deducido da relación poboación/vivendas principais. Este índice matiza e completa o anterior ó circunscribirse ó parque de vivendas efectivamente ocupado de forma permanente polos residentes da zona. Os índices máis desfavorables manifestaos Cabanas con 4,5 habitantes por vivenda principal; e Vimianzo con 4,3. Cabana e Ponteceso están nos 4, e o resto en 3,7.

3.—Actividade económica

A tasa de actividade media da zona é do 49,1%, algo máis elevada que a media provincial do 48,7%, pero en consonancia coa pauta galega de alta tasa de actividade, superior ó promedio estatal. Tal cifra débese á importancia dos traballos primarios da agricultura, e ós hábitos xeneralizados do traballo feminino nas labouras do campo e na artesanía (Cadro 5).

CADRO 5

DISTRIBUCIÓN DA POBOACIÓN 1981

	Poboación activa	Agricultura e pesca	Industria	Construcción	Servicios
Cabana	2.588	939	356	558	735
Camariñas	2.430	1.137	170	438	685
Cee	2.470	556	604	480	830
Fisterra	1.579	960	133	109	377
Laxe	1.109	487	47	314	261
Muxía	3.105	2.142	258	381	324
Ponteceso	3.617	1.942	282	378	1.015
Vimianzo	3.567	2.265	136	564	602
Total	20.465	10.428	1.986	3.222	4.829
%	100	50,9	9,7	15,8	23,6
Provincia da Coruña %	100	30,4	19,7	10,5	39,4

Fonte: elaboración propia a partir de *Censo de la Población de España, 1981, La Coruña; Censo de la Población y de las Viviendas, La Coruña*, INE Centro de Información Estadística, *Galicia en Cifras*, Ed. Consellería de Economía e Facenda, 1985.

A metade da poboación traballa no sector primario, na Agricultura e a Pesca, algo máis do 10% dedicase á Industria; o 15,8% é o porcentaxe dos activos na Construcción; e o 23,6% restante ten a súa actividade nos Servicios. O comparar estes datos coas medidas provinciais que son do 30,4% no sector primario, o 19,7% na Industria, o 10,5% na Construcción e o 39,4% nos Servicios, pónse de relevo o *atraso económico relativo* da Bisbarra, a súa condición de espacio económico intermedio entre as zonas deprimidas rurais e as de desenvolvemento urbano.

Os concellos preferentemente pesqueiros, orientados á pesca de baixura son Laxe, Camariñas, Muxía e Fisterra, precisamente os máis costeiros e con mellores aptitudes e localizacións para esta actividade. Corme, no municipio de Ponteceso, ten tamén unha oreintación básicamente mariñeira, tanto para a pesca como para a mariña mercante. Función, polo demais, que sempre está presente nos núcleos costeiros.

y cuyo carácter difusor es muy pequeño ya que apenas organizan su entorno.

Esta diferenciación de los subsistemas constituye una ventaja ya que entre ellos se establece una complementariedad de recursos. En estas condiciones se puede establecer un plan general de ordenación regional.

En primer lugar se aborda la dimensión comarcal del espacio y a continuación se establece una jerarquía de centros y de comarcas que al integrarse unos en otros, cada centro con su área goza de la autonomía que es propia a su grado jerárquico, y tiene un nivel de dotación adecuado para el centro y para el entorno a que sirve en función de su especificidad y de sus recursos. Al mismo tiempo estas unidades espaciales están coordinadas con el resto, dependiendo para otro tipo de dotaciones de centros de mayor importancia que sirven no sólo a su propia comarca, sino también a otros. De este modo se alcanza el escalón superior que estará ocupado por las ciudades.

Con relación a la jerarquía antedicha y teniendo en cuenta los municipios que integran la Costa de la Muerte podemos distinguir la siguiente clasificación:

Centro dinámico con crecimiento acelerado continuo: Cee.

Centro dinámico acelerado con estancamiento inicial: Camariñas.

Centro estancado con estancamiento continuo: Fisterra.

Centros estancados con decrecimiento seguido de estancamiento: Muxía y Laxe.

Centro estancado con estancamiènto seguido de ligera regresión: Vimianzo.

Centro regresivo: Ponteceso.

Es decir, que los municipios que integran la comarca de la Costa de la Muerte son en general, salvo el de Cee, carentes y deficitarios en infraestructuras, equipamientos y servicios de carácter socio-económico, ello supondrá que estas comarcas seguirán manteniendo su déficit y aumentando su dependencia con relación a otras mejor situadas y perdiendo en competitividad cultural, agrícola, pesquera, comercial, industrial, turística, etc.

En Vimianzo, Cabana, Cee e o resto de Ponteceso, dentro do sector primario, a actividade predominante é a agraria.

Pola súa entidade absoluta en términos de persoas ocupadas, a actividade agraria é a máis importante da zona, compaxinándose mesmo nos núcleos con peponderante orientación mariñeira. A característica diferencial máis significativa da zona na súa orientación agraria é a súa especialización forestal. Dunha superficie total de explotacións agrarias de 46.350 Has., 27.352 Has. equivalentes ó 59,1% están dedicadas á actividades forestais, esencialmente á plantación de pinos. Tan importante participación contrasta co 38,9% de superficie agraria forestal da provincia, que polo demais participa da acusada tendencia forestal de Galicia. A explotación forestal é a base dunha parte esencial do reducido compoñente industrial da zona, os aserradeiros madeireiros (Cadro 6).

CADRO 6

SUPERFICIE EXPLOTADA HAS. 1982

			Non labradas		
	Total	**Labradas**	**Prados**	**Forestais**	**Outros**
Cabana	6.602	1.174	763	4.384	280
Camariñas	3.408	582	76	2.384	365
Cee	3.025	627	213	1.406	780
Fisterra	1.781	425	89	998	269
Laxe	3.008	469	199	2.024	315
Muxia	8.294	1.639	631	4.035	1.989
Ponteceso	6.503	1.373	744	3.915	471
Vimianzo	13.729	1.839	1.373	9.206	1.311
Total	46.350	8.128	4.088	27.352	5.780
%	100	17,5	8,9	59,1	12,5
Provincia da Coruña %	100	17,12	16,26	38,9	27,7

Fonte: elaboración propia, *Censo Agrario de España, 1982, Tomo IV. Resultados comarcales y Municipales, La Coruña*, INE; Instituto de Relaciones Agrarias, *Superficies ocupadas por los cultivos agrícolas*, Ministerio de Agricultura; Centro de Información Estadística, *Galicia en Cifras*, Ed. Consellería de Economía e Facenda, 1985.

Por outra parte, a superficie dedicada a prados é relativamente parca, o 8,9% do total, frente ó 16,3% da provincia da Coruña, o que se reflexa na inferior intensidade gandeira da zona respecto ós promedios provinciais. Así, mentres que a superficie das explotacións da zona supón o 8,5% da superficie agraria coruñesa, a súa cabana só acada o 7,3%.

En xeral, constátase unha menor especialización agropecuaria debido a maior orientación forestal. Máis, noutros aspectos, a agricultura dos concellos comprendidos na Costa da Morte participa dos rasgos definidores da agricultura galega. Así, a superficie das explotacións pon de relevo o minifundismo característico de Galicia. A superficie labrada por explotación é inferior a unha hectárea. Por outra parte evidénciase, tamén, unha acusada fragmentación das explotacións; as

The socioeconomy of the «Death Coast» (Costa de la Muerte)

1. Population

The overall number of boroughs on the coastal slopes have a population of 53.455 (1981 figures); 5% of the total population of the province of A Coruña.

The population of the «Death Coast» has remained practically the same for the past three decades. The coastal boroughs of the urban hinterland are undergoing processes of population growth due to the expansion of the main towns, while the opposite occurs in other areas, the population trends depending on their own dynamics.

The «Death Coast», while enjoying a high level of agricultural and livestock activity (greater the further away from the coast) maintains its population although is not free from emigration problems.

Within the area studied, and over the past decades, population trends differ; while the Borough of Cee continues to grow, Ponteceso and Vimianzo are the boroughs showing the greatest decreases and Fisterra and Camariñas the ones remaining constant.

The area covered by each borough explains the volume of population, as population density is very similar. Vimianzo with 9.365 inhabitants is the largest in population and land area.

2. Settlement concentration. Housing

The overall number of dwellings has grown by 33% in the last decade. The number of dwellings has increased by 19% in settlements where houses are dispersed an by 34% in settlements forming population cells.

The tendency towards the forming of more compact nuclei in each borough is to be underlined, showing an increase of 60%, in the main, due to the reorganisation and dynamics of agricultural activities.

Housing usage shows the same general lines as for the rest of Galicia. A preponderance for the main dwelling or for permanent use (75%), parttime use (3%) and a notably high percentage of unoccupied dwellings (22%).

The Borough of Laxe shows a high percentage of empty houses (32,6%) explained by the fact of it being a major tourist resort. The same occurs, though on a lesser scale, in the Boroughs of Camariñas, Fisterra and Muxia.

The improvement in living and housing conditions over the past few years is patent, going from an average 4,17 persons per house in 1970 to 3 in 1980, even with the limitations of insufficient growth in the area.

8.390 explotacións están compostas por 110.855 parcelas o que significa que o promedio de parcelas por explotación na zona é de 13,2 (Cadro 7).

CADRO 7

AGRICULTURA E GANDERÍA. 1982

	N.º de Explotacións	N.º Parcelas	Unidades gandeiras	Tractores
Cabana	1.317	21.567	4.162	276
Camariñas	918	5.542	924	21
Cee	536	6.834	1.463	113
Fisterra	459	7.208	901	77
Laxe	583	3.638	1.275	83
Muxia	1.007	25.973	4.155	287
Ponteceso	1.615	27.301	8.268	290
Vimianzo	1.955	12.792	5.858	408
Total	8.390	110.855	27.006	1.555

Fonte: elaboración propia *Censo Agrario de España, 1982, Tomo IV. Resultados Comarcales y Municipales, La Coruña, INE; M.L. Pérez Iglesias, La Reserva ganadera de Galicia: pasado y presente*, Zaragoza, 1979, M. Cancio, *Una introducción a la sociología electoral de Galicia*, Ed. do Castro, 1982.

O nivel de envellecemento dos titulares de explotacións agrarias, o igual que no resto da agricultura galega, é moi alto. O 55,1% teñen máis de 55 anos e tan só o 5,2% son menores de 34 anos (Cadro 8).

CADRO 8

IDADE DOS EMPRESARIOS AGRÍCOLAS, 1982

	Ata 34	34-54	55-64	>65
Cabana	57	578	334	345
Camariñas	57	389	235	233
Cee	26	203	148	147
Fisterra	6	102	116	229
Laxe	34	215	150	182
Muxia	63	471	285	183
Ponteceso	43	546	504	517
Vimianzo	158	851	503	427
Total	444	3.355	2.575	2.263
%	5,2	38,8	29,8	26,2

Fonte: Elaboración propia *Censo Agrario de España, 1982, Tomo IV. Resultados Comarcales y Municipales, La Coruña, INE;* M. Cancio, *Una introducción a la sociología electoral de Galicia* Ed. do Castro, 1982.

A mecanización, estudiada a partir do índice de tractores por explotación, é satisfactoria, mesmo pódese apreciar unha presumible infrautilización do parque de maquinaria, xa que existe prácticamente un tractor por cada cinco explotacións, que como se indicou anteriormente son de pequena dimensión. Por outra parte, a fraxilidade gandeira da zona ponse de relevo na observación de que o número de unidades

3. Economic activity

Labour force statistics for the area show 49,1%, in tune with the average in Galicia and superior to the national average, due to the importance of primary tasks in agriculture and to the traditional rôle of women in farm and craft work.

The comparison between active population percentages in each sector of productivity in the area with those of the provincial averages, shows the existing economic lag and positions the area between depressed rural areas and those of the developed urban ones.

Main fishing (principally in shore) boroughs are Laxe, Camariñas, Muxia and Fisterra. Vimianzo, Cabana and Cee are basically agricultural towns while Ponteceso is equally agricultural and fishing.

With respect to the labour force, the most important activity in the area is agriculture, this even being carried out in areas where fishing is the main occupation. Within the agricultural activity, we must underline forestry, covering 59,1% of the total agricultural are exploited, compared to 38,9% on a provincial level. Forestry is the basis of the minimal industrial element in the area, saw mills.

On the other hand, the percentage fo meadows and pastures is relatively low (8,9%), while on a provincial scale this is 16,3%, showing the lesser tendency towards livestock in this area.

The reduced surface area of farms together with the fact that they are normally fragmented, show clearly the characteristic smallholding of Galicia. The average age of the owners of these agricultural samallholdings is very high: 55,1% are over 55 and only 5,2% are under 34.

With respect to mechanisation, machinery available is clearly underused. On the other hand, the fragility of cattle farming in the area is noticeable by the small number of heads per farm, 3,2.

There are many different kinds of livestock and agricultural produce in the different boroughs in this area. Vimianzo is the most inclined towards agriculture, especially forestry; Muxia is arable land and livestock, as is also the case of Ponteceso. Camariñas and Laxe can be characterised by their lack of livestock and agriculture. Cee falls between Vimianzo and Camariñas, while Fisterra is the least important in the area agriculturally speaking.

The scarcity of industry in this region is one of the most important points. Cee is the only place where there is a marked industrial component in its economic struture, mainly the manufacture of metallic carbide and a small ship-builder. Small saw mills undertaking the first phases of transformation of wood and craftshops making ceramics are to be found in the rest of the area. We must mention here the hand-made lace and em-

gandeiras por explotación agraria é tan só de 3,2 (unha vaca leiteira é equivalente á unidade gandeira) (Cadro 9).

CADRO 9

ORGANIZACIÓN DAS EXPLOTACIÓNS AGRÍCOLAS 1982

	Superficie por Explotación (Has.)	Superficie labrada Por explotación (Has.)	Parcelas Por explotación	Unidades gandeiras Por explotación
Cabana	5,0	0,89	16,4	3,2
Camariñas	3,7	0,63	6,0	1,0
Cee	5,6	1,16	12,7	2,8
Fisterra	3,9	0,92	15,7	1,9
Laxe	5,1	0,80	6,2	2,2
Muxia	8,2	1,60	25,7	4,1
Ponteceso	4,0	0,85	16,9	5,1
Vimianzo	7,0	0,94	6,5	3,0
TOTAL	5,5	0,96	13,2	3,2

Fonte: elaboración propia a partir de *Censo Agrario de España, 1982, Tomo IV. Resultados Comarcales y Municipales, La Coruña*, INE; Instituto de Relaciones Agrarias, *Superficies ocupadas por los cultivos agrícolas*, Ministerio de Agricultura; Centro de Información Estadística, *Galicia en Cifras*, Ed. Consellería de Economía e Facenda; M. Cancio, *Una introducción a la sociología electoral de Galicia*, Ed. Castro, 1982.

As heteroxeneidades agropecuarias entre os distintos concellos que forman a zona son notables. Vimianzo é o concello de máis clara orientación agraria e o mellor estructurado para esta actividade. A superficie total media por explotación (incluindo terras labradas e non labradas) é de 7 hectáreas, e o número de parcelas por explotación tan só de 6,5 é dicir a metade do índice de fragamentación promedio da área. Este concello é máis forestal ca gandeiro e a intensidade de aproveitamento das terras labradas é semellante ó promedio comarcal. A parcelación é moi acusada en Muxía, con 25,7 parcelas por explotación das terras de labradío, que acompaña cunha relativamente importante complementariedade gandeira, aspecto que comparte con Ponteceso. Camariñas pódese caracterizar como un concello de escasa entidade agropecuaria, rasgo, tamén, aplicable a Laxe. Pola súa parte, Cee adopta uns parámetros agropecuarios intermedios entre as imaxes de Vimianzo e Camariñas. Por último, Fisterra é o concello de menor importancia agraria da zona tendo en conta o número de explotacións e a dimensión da súa cabana.

A escasa industrialización da Comarca é unha das súas claves máis definitoria. Unicamente conta con 366 establecementos entre Industria e Construcción que ocupan a 1.660 persoas, polo que o tamaño medio dos establecementos é de 4,5 traballadores por empresa. Só Cee dispón dun apreciable compoñente industrial na estructura das súas actividades económicas, con 43 empresas e 701 persoas empregadas; destacando a fabricación de Carburos Metálicos e un pequeno asteleiro. No resto da zona o promedio de traballadores por empresa, excluíndo por suposto a Cee, é de 3 empregados por centro. Cifra elocuente do carácter do pequeno taller dos seus establecementos, e da fráxil entida-

broidery, the most well-known being those of Camariñas.
The local building industry has enjoyed an upward tendency and is distributd throughout the area in accordance with population of the boroughs.

4. Infrestructure and services

The economic panorama of the services sector is the main characteristic of the small towns: bank branches, retail sales, as well as personal and educational services, etc. and the local bodies of government in the main population cells.
The major centres for services are Cee in the South and Vimianzo, Cabana and Ponteceso in the north.
Boroughs on the Death Coast having enormous potential for tourism, lack the infrastructure and adequate services for their exploitation and development.
Communications are limited to local and by-roads and generally lack the necessary maintenance.
The situation as far as hospitals and social services goes is practically nonexistent which means that the population has to travel to Santiago or A Coruña to receibe these services.
With respect to education (1980/81 figures) the boroughs of Cee, Ponteceso and Vimianzo are the only ones affording high school or further education and library facilities.
The number of university students per one thousand inhabitants in the academic year 1971/72 is far off the provincial average except in the case of Cee. For the year 1984/85, the number increased, Cee now exceeding the provincial average.
Refering to density indexes established by Prof. Miralbés, we can see that Cee is always at the top, not only with respect to the level of industry but also to commerce and services.

5. Fishing

On the Death Coast are the harbours of Corme, Laxe, Camelle, Camariñas, Muxía, Cee and Fisterra, all belonging to the maritime districts of Corme and Camariñas in the province of A Coruña.
Of the total catch in the province of A Coruña, 4,62% in weight and 2,87% in value was unloaded in Corme and 3,21% in weight and 1,55% in value in Camariñas (1984 figures).
Hardly any of the fishing vessels in these two districts have a weight of more than 20 tons and the majority are over 10 years old.
With respect to the 24 maritime districts in Galicia, (1979 figures) Corme and Camariñas were placed 12th. and 16th. with 0,99% and 0,67% respectively of the overall fishing activity.

de da súa base económica secundaria. Os aserradeiros, moi esparexidos en tódolos concellos, localizados arredor dos centros de poboación principais, teñen tamén reducidas dimensións, e realizan só unha primeira fase de transformación da madeira. Atópanse centros de artesanía en Ponteceso, Laxe, Camelle, Muxía, Fisterra e Vimianzo, fundamentalmente dedicados á cerámica. Por outra parte é preciso mencionar pola súa calidade, orixinalidade e tradición, o artesanado de encaixes e bordados que confeccionan manualmente as mulleres de Camariñas, pero que tamén se realizan na maioría dos concellos da Costa da Morte (Cadro 10).

CADRO 10

INDUSTRIA E CONSTRUCCIÓN, 1985

	N.º establecementos	N.º traballadores
Cabana	49	137
Camariñas	47	170
Cee	43	701
Fisterra	27	57
Laxe	28	83
Muxía	44	119
Ponteceso	70	220
Vimianzo	58	173
TOTAL	366	1.660

Fonte: elaboración propia a partir de *Censo Industrial de España, Serie Provincial de La Coruña*, 1985; Centro de Información Estadística, *Galicia en Cifras*, Ed. Consellería de Economía e Facenda, 1985; M. Cancio, *Una introducción a la sociología electoral de Galicia*, Ed. Castro, 1982.

A construcción, como se recolleu no apartado de vivenda, rexistrou unha importante dinámica e polas súas características de actividade moi localizadas está moi distribuída na zona, gardando unha estreita relación coa entidade poboacional dos concellos.

4.—Infraestructura e servicios

A paisaxe económica do sector servicios é a característica das pequenas poboacións: localización das sucursais financeiras dos principais bancos e caixas de aforro nos principais núcleos de poboación, que concentran á súa vez os establecementos de venda ó por menor de relativa frecuencia, mobles, electrodomésticos, hoteis e hostais, comercios de roupa e calzado, etc. Así coma os servicios persoais, educativos, turísticos (axencias de viaxes, etc.), culturais e a administración pública local. Unha certa xerarquía funcional nos servicios establécese de forma destacada arredor de Cee que aglutina o maior número de servicios no Sur e Vimianzo, Cabana e Ponteceso no Norte que teñen maiores compoñentes extramunicipais co resto dos centros poboacionais (Cadro 11).

CADRO 11

INFRAESTRUCTURA E SERVICIOS

	Cabana	Camariñas	Cee	Fisterra	Laxe	Muxía	Ponteceso	Vimianzo	Media Provincial
1981. Institutos oficiais de E.M.			1						
Centros oficiales de F.P. 1982			1				1		
Centros privados de E.M. e F.P. 1981									
Escolas de Capacitación Agraria								1	
N.º estudiantes universitarios curso 1981-72	5	1	21	4	2	6	9	9	4,14
N.º estudiantes universitarios por mil hab.	0,7	0,1	3,12	0,8	0,5	1	0,8		
N.º estudiantes universitarios curso 84-85 nacidos en estes concellos	33	30	72	35	12	32	72	53	12,5
N.º estudiantes universitarios en estes concellos por mil habitantes curso 84-85	4,9	4,4	9,9	6,8	4,5	4,7	9	5,65	
N.º estudiantes U. de residencia en estes concellos, curso 84-85	20	20	94	24	5	33	38	40 12,5	
N.º estudiantes U. de residencia en estes concellos por mil habit. curso 84-85	3	2,9	12,9	4,6	1,4	4,8	4,7	4,2	
Bibliotecas Escolares (1984)			1						
Bibliotecas Municipais (1984)			1	1		1		1	
Hoteis dunha estrela (1986)			1 (21 Praz.)						
Hostais (1986)			3 (38 prazas)	3 (32)	2 (15 prazas)				
Camping (1986)			1				1		
Licencias comerciais 1984	43	159	174	59	50	59	112	105	
Oficinas bancarias + Oficinas Caixas de Aforros 1984	1+1	6+3	8+1	2+1	2+1	4+2	5+2		
Hospitais comarcais ubicados na zona									
Presuposto de gastos do concello (en millóns de pesetas)	68	52,2	70	68,6	41,4	67,2	88,8	59,5	
Matadeiros 1981			1		1				
N.º Teléfonos, 1984	135	1.418	1.370	569	286	268	825	471 27%	
N.º Teléfonos por 100 habitantes	2,02	2,01	18,93	11,05	8,21	3,94	10,37	5,02	
Mercados de influencia entre 25.000/40.000 habitantes			1						
Mercados entre 8.000 a 12.000 habitantes							1		
Mercados de menos de 8.000 habitantes					1				

Fonte: elaboración propia a partir de: *Anuario de la Voz de Galicia*, Años, 1984, 1985; Arias, P., Cancio, M., *Planificación de la Universidad de Galicia*, Dirección General d e la Xunta de Galicia, 1984; *Atlas Geográfico de Galicia*, Ed. Nos, 1982; Cancio, M., *Una introducción a la sociología electoral de Galicia*, Ed. Castro, 1982; Centro de Información Estadística, *Galicia en cifras*, Ed. Conselleria de Economía e Facenda, 1985; Conselleria de Educación e Cultura, *Aproximación Estadística á educación non universitaria en Galicia, Curso 1980-81*, Santiago; *Datos del Centro de Cálculo de la Universidad de Santiago del curso 1971-72 al curso 1984-85*, *Guía de Camping de España, 1986*, *Guía de hoteles de España (hoteles, pensiones, etc.)*, 1986.

Up to Spain's adhesion to the Common Market, both the number of vessels authorised to fish in Community waters and the captures decreased drastically from year to year. While in 1976 Spain exported to the EEC 105.000 tons of fish and imported 60.000 tons, in 1984 these figures were reserved.

By Spain joining the Common Market, Spanish fisheries (and of course also Galician ones) hope to compensate this situation and reach the same levels as their European competitors, although they will have to go through a harde transitory period. Even so, things have improved. But in order for Spain to be totally integrated in the Blue Europe, her fishing fleet will have to be modernised.

Galicia's influence in the Spanish fishing sector is enormous. In 1983 31% of crews, 32,6% of tonnage and 32,19% of the fleet came from Galicia. With respect to the value of unloaded fish and compared to the Spanish total, 58,41% of deep sea and 29,83% of offshore, 96,5% of fish farm production and 100% of algae came from Galicia.

6. Emigration

Notwithstanding the undeniable economic progress of the past decades and the industry generated in the area, this has been insufficient to employ all of the labour force, this resulting in emigration, principally to Galicia's urban centres.

The boroughs with the highest percentage of emigration are: Camariñas (20,7% less population than in 1970), Vimianzo (13,5%), Ponteceso (11,2%), Cabana (10,8%), Laxe (9%), Muxía (6,6%), Fisterra (6%) and Cee (1,3%).

Overall, the area lost 10,5% of its population in 1970, this level being much higher than the average in Galicia for the same period.

7. Regional planning and the socioeconomy of boroughs on the Death Coast

Boroughs on the Death Coast are made up of small villages or hamlets dependent on one larger town. The more active the main town, the more active the surrounding area.

According to the theories of Prof. Miralbés, several centres with certain levels of commerce and services, make up an almost totally agricultural area with a high population density (now decreasing). These polarised areas have different grades of authority according to the importance of each centre.

Prof. Miralbés distinguishes 9 grades of authority which delimit surplus surrounding areas in (a) 6 levels from + to — and (b) 3 levels from — to +. The functional area surrounding Cee (Cee, Corcubión, Muxía, Fisterra and Dumbría) is to be found on the (a) 6th. level for services amenities in relation to population, while Vimianzo (Vimianzo, Camariñas, Laxe, Cabana and Coristanco) is

Como se pode apreciar no cadro 11 sobre infraestructura e servicios, os concellos da Costa da Morte que gozan de grandes concidións para realizar unha oferta turística, carecen dunha infraestructura e duns servicios para responder ás grandes posibilidades que pode ofertar dita zona.

As comunicacións limítanse a estradas comarcais e locais que ademais atópanse en moi mal estado.

A situación en materia hospitalaria, sanitaria e de asistencia social para facer frente ás necesidades dos diferentes colectivos (agricultores, mariñeiros, anciáns, etc.), ós diferentes núcleos de poboación e tamén ás emerxencias que poden presentarse e que de feito e de forma reiterada se presentan, da lugar a que sectores significativos da poboación teñan que desprazarse ás cidades de Santiago e da Coruña para recibir tratamento sanitario.

A preocupación polas costas, as praias, os monumentos, a paisaxe, o urbanismo e hábitat autóctono, etc., en todo o que atinxe ó seu mantemento, coidado e mellora; á dotación dos servicios e das dotacións suficientes en materia de vagar, divertimento, hostelería, restauración, etc., en materia de iniciativas turísticas que potencien a importante riqueza da zona é moi escasa.

Polo que se refire á educación e facendo referencia ós datos facilitados pola Xunta de Galicia para o curso 1980-81, salvo o concello de Cee que dispón de Instituto e de centro de Formación Profesional, Ponteceso que dispón dun centro de Formación Profesional, Vimianzo que dispón dunha escola de capacitación agraria, o resto non conta con centros educativos donde poder estudiar o Bacharelato Unificado Polivalente ou os estudios correspondentes de Formación Profesional.

Cee é o único concello que dispón de biblioteca escolar e de biblioteca municipal. Fisterra, Ponteceso e Vimianzo, dispoñen de biblioteca municipal.

O número de estudiantes universitarios (e referíndonos sempre ó cadro n.º 11) por mil habitantes no curso 1971-72, dos concellos da Costa da Morte, salvo o concello de Cee que contaba con 3,12 estudiantes por 1.000 habitantes,o resto estaba moi lonxe da media provincial que arroxaba a cifra de 4,14 por mil habitantes.

Se agora tomamos os datos do curso 1984-85 comprobamos que se produce un aumento dos estudiantes universitarios procedentes da Costa da Morte pero a diferencia na maioría dos casos segue sendo notable con relación á media provincial. Distancia que se fai bastante máis acusada ó distinguir os estudiantes universitarios nacidos nos concellos da Costa da Morte dos universitarios con residencia situada nestes concellos. Neste sentido destaca tamén unha vez máis, por riba do resto e con bastante diferencia, o concello de Cee que supera a media provincial, o que se pode explicar, entre outras cousas, porque en Cee é onde se da a maior concentración histórica de capital cultural (institutos, centros de Formación Profesional, bibliotecas, actividades culturais xunto co concello de Corcubión que se atopa a 3 km., etc.), de capital económico (maior industrialización que no resto dos concellos) e de capital social (mellores dotacións en infraestructura e servicios turísticos, comerciais, administrativos, sociais, etc.).

Nos índices de densidade que establece a profesora de Xeografía, Dra. Miralbés, na súa importante obra *Galicia en su realidad geográfi-*

CADRO 12

FROTA PESQUEIRA E PESCA DESEMBARCADA POR DISTRITOS MARÍTIMOS PROVINCIA MARÍTIMA DA CORUÑA

A Coruña Distritos Marítimos	N.º de barcos por T.R.B. 1983 < 20	20-100	> 100	Total	Tonelaje 1983	Potencia 1983	Pesca 1983 desembarcada Peso	Valor	Pesca 1984 desembarcada Peso	Valor
Sada	72	17	—	89	867	5.389	15.229	369.791	11.809	384.781
A Coruña	151	11	176	338	5 4.413	106.266	87.391	18.3 85.934	109.042	7.020.220
Corme	165	9	1	175	1.708	8.585	8.375	844.537	7.556	902.714
Camariñas	93	36	1	130	2.510	14.636	4.143	484.800	5.242	487.219
Corcubión	217	9	3	229	2.034	11.502	4.148	748.068	5.199	1.017.9 90
Muros	103	—	14	117	2.262	8.033	6.752	643.813	7.494	809.592
Noia	380	8	—	388	1.655	10.046	13.055	570.792	16.900	732.052
TOTAL	1.181	89	195	1.465	65.449	164.184	139.093	22.047.735	163.242	31.354.568

Fonte: elaboración propia a partir de *Anuario de Pesca Marítima*, 1983; Centro de Información Estadística, *Galicia en Cifras*, Ed. Consellería de Economía e Facenda, 1985; Pérez Iglesias, M.L., Romani Barreitos, R.G., *Galicia y sus puertos: pesca y tráfico marítimo*, Ed. Universidad de Santiago, 1984.

CADRO 13

PRODUCCIÓN PESQUEIRA E MARISQUEIRA (ALTURA E LITORAL), 1982

	Peixes		Crustáceos		Moluscos		Parques e viveiros		
A Coruña	Peso	Valor	Peso	Valor	Peso	Valor	Peso	Valor	Tripulantes
Sada	11.886,1	219.689,2	—	—	—	11,5	2.428,5	72.248,6	446
A Coruña	70.947,4	9.331.053,9	4.397	1.552.691,2	2.379,3	122.452,3	—	—	4.145
Corme	6.985,2	544.375,6	44,9	43.369,3	294,6	69.224	20,5	7.130	950
Camariñas	3.049	401.077,1	26,1	1.370,3	65,2	14.214,4	112,9	12.668	902
Corcubión	800,4	124.064,1	1,6	1.880	302,6	70.685	—	—	1.087
Muros	2.245,1	366.187,5	77,8	47.985,3	289,7	59.030,8	3.383	6 7.185,2	626
Noia	10.893,2	305.785,7	10,1	15.092,4	19.866,2	602,4	125.000,5	1.387	
TOTAL	106.806,4	11.292.231	4.557,5	1.662.388,5	3.437,6	355.485,2	6.547,3	9.543	

Fonte: elaboración propia a partir de *Anuario de Pesca Marítima*, 1983; Centros de Información Estadística, *Galicia en Cifras*, Ed. Consellería de Economía e Facenda, 1985; Pérez Iglesias, M.L., Romani Barrientos, R.G., *Galicia y sus puertos: pesca y tráfico marítimo* Ed. Universidad de Santiago, 1984.

last but one of the areas deficient in services relative to population.

We have, therefore, three subsystems in the special organisation of Galicia; the rural, urban-industrial (metropolised around the major towns of A Coruña and Vigo), and the coastal centres existing independently from the rest of the region.

These different subsystems are an advantage as they complement one another in resources. Under these conditions, regional planning can be carried out.

A hierarchy can be established in main centres and surrounding areas, each with their own resources, coordinated in a way as to serve each other. The resulting classification could be as follows:

—Cee: dynamic centre with continous accelerated growth

—Camariñas: dynamic centre with initial stagnation

—Fisterra: Inactive and non-changing

—Muxía and Laxe: Inactive and stagnant

—Vimianzo: Inactive and stagnant, signes of regression

—Ponteceso: regression

This is to say that, with the exception of Cee, the boroughs making up the Death Coast are, generally speaking, lacking in inframeans that deficiencies will be maintained and increase their dependence on other more prosperous areas, losing their cultural, agricultural, fishery, industrial, tourist, etc. competitivity.

ca, Ed. Fundación Barrié de la Maza, 1984, e con relación á Costa da Morte, verificase como o Concello de Cee atópase sempre á cabeza, tanto no índice de densidade da industria coma no índice de densidade de servicios. Polo que se refire á densidade industrial temos que Cee arroxa un índice de 1,25; Camariñas, 0,10; Ponteceso, 0,08; Vimianzo, 0,06; Fisterra, 0,06; Muxía, 0,05 e Laxe, 0,02. O índice de densidade de comercio é o seguinte: Cee, 0,41; Ponteceso, 0,08; Fisterra, 0,07; Vimianzo, 0,03; Camariñas, 0,02; Laxe, 0,01 e Muxía, 0,05. O índice da densidade de servicios é o seguinte: Cee, 0,47; Fisterra, 0,13; Camariñas, 0,11; Ponteceso, 0,10; Vimianzo, 0,07; Laxe, 0,04 e Muxía, 0,02 (non figuraban datos relativos ó concello de Cabanas).

5.—A pesca

Con relación á pesca e tendo en conta os cadros núms. 12 e 13 debemos sinalar que na Costa da Morte se atopan os portos de Corme, Laxe, Camelle, Camariñas, Muxía, Cee e Fisterra que corresponden ós distritos marítimos de Corme e Camariñas integrados na provincia marítima da Coruña onde ademais se atopan os distritos marítimos de Sada, A Coruña, Corcubión, Muros e Noia.

A clase de pesca correspondente a dita provincia marítima é a seguinte: arrastre fresco con 173 buques de 34.804 TRB (Toneladas Rexistro Bruto) e 2.488 tripulantes. Arrastre conxelador con 16 buques de 10.627 TRB e 462 tripulantes. Bacaladeiros 20 buques de 12.616 TRB e 593 tripulantes. Cerco 152 buques de 6.121 TRB e 4.026 tripulantes. Cerco-conxelador con 1 buque de 1.365 TRB e 24 tripulantes. Factorías con 4 buques de 1.350 TRB e 50 tripulantes. Servicios auxiliares con 13 buques de 645 TRB e 63 tripulantes.

Polo que se refire ós distritos marítimos da Costa da Morte temos que Corme representa o 11,9% do número de buques da provincia marítima da Coruña; o 2,6% do tonelaxe; o 6,02% do peso de pesca desembarcada en 1983 e o 3,83% do valor de dita pesca. En 1984 representa o 4,62% do peso da pesca desembarcada e o 2,87% do seu valor.

Pola súa parte Camariñas representa o 8,87% do total de buques; o 8,91% do tonelaxe; o 2,97% do peso da pesca desembarcada en 1983 e o 2,19% do precio da mesma. En 1984 representa 3,21% do peso e o 1,55% do valor.

A práctica totalidade dos buques non sobrepasan as 20 toneladas. Dun total de 1.484 buques a 12 de decembro de 1982, 1.173 son de menos de 20 toneladas que supoñen 4.627 tripulantes dun total (para todo tipo de buques) de 9.543 tripulantes. A maioría dos buques ten máis de 10 anos de existencia, a saber: de 10 a 15 anos 256 buques, de 15 a 20 anos 335 buques, e de máis de 20 anos 546 buques, en total, 1.137 buques que representan o maior porcentaxe de tonelaxe de Rexistro Buto (52.318) e de tripulantes (7.257) dos cales 2.999 corresponden ós buques de máis de 20 anos. Os buques de menores de 5 anos son 116 con 1.466 de TRB e 519 tripulantes; e 231 buques de 5 a 10 anos con 19.084 de TRB e 1.767 tripulantes.

Corme representaba en 1982 o 6,54% en peso dos peixes pescados na provincia marítima da Coruña e o 4,82% do valor destes; o 0,98% dos crustáceos e 2,6% do valor destes; o 8,56% dos moluscos e o 19,47% do seu valor; o 0,31% do peso de parques e viveiros e o 4,45%

do valor do recollido en pesca en parques e viveiros e o 0,95% de tripulantes da provincia marítima da Coruña.

Camariñas representaba en 1982 o 2,85% do peso dos peixes pescados en 1982 e o 3,55% do seu valor; o 0,57% do peso dos crustáceos e o 0,08% do seu valor; o 1,89% do peso dos moluscos e o 3,99% do seu valor; o 1,72% do peso da pesca recollida en parques e viveiros e o 4,45% do seu valor; Camariñas supón o 9,45% de tripulantes do total da provincia marítima da Coruña.

Se facemos agora un pouco de historia para saber cal é o peso dos distritos marítimos de Corme e Camariñas no contexto dos 24 distritos marítimos de Galicia teremos os seguintes datos: con relación ó peso da pesca desembarcada en 1979 temos que Corme ocupaba a octava posición entre os 24 distritos co 1,07% da pesca desembarcada e Camariñas a 13.ª posición co 0,6%. Mentres que no ano 1972 Camariñas ocupaba a 6.ª posición co 2,96% da pesca desembarcada e Corme a 13.ª posición co 1,10%. Con relación ás toneladas de rexistro bruto, Corme ocupaba a 15.ª posición en 1972 representando o 0,53% de TRB no contexto dos 24 distritos e Camariñas a 17.ª posición co 0,46%. En 1979 e por este mesmo concepto Corme ocupaba a 15.ª posición co 0,64% mentres que Camariñas ocupaba a 12.ª posición co 0,79%. Polo valor da pesca e en 1972 Corme ocupaba a 16.ª posición co 0,53% do valor da pesca no contexto dos 24 distritos e Camariñas a 20.ª posición co 0,39%. Mentres que en 1979 Corme ocupaba a 11.ª posición co 1,25% do valor da pesca e Camariñas a 17.ª posición co 0,40%. Pola actividade global da pesca en 1972 Camariñas ocupaba a 12.ª posición co 1,26% e Corme a 16.ª posición co 0,72%. En 1979 Corme ocupaba a 12.ª posición co 0,99% da actividade global da pesca dos 24 distritos marítimos de Galicia e Camariñas a 16.ª posición co 0,67% de dita actividade.

Con relación ó Mercado Común, e a luz da entrada de España en éste —o que vai a ter unha repercución directa na pesca galega— hai que dicir que en 1979, 460 barcos españois estaban autorizados a pescar en augas comunitarias mentres que en 1985 soamente había autorización para 300. A cuota de merluza que lles era asignada en 1979 representaba a cantidade de 15.000 toneladas mentres que en 1984 representaba 7.900 toneladas.

Mentres que en 1976 España vendera a Comunidade Económica Europea 105.000 toneladas de pescado (démonos conta que o peso da pesca galega en España é un dos máis importantes) e compráralle 60.000 toneladas. Oito anos máis tarde as cifras eran as mesmas pero en sentido contrario. Coa adhesión ó Mercado Común os pescadores españois e por suposto os galegos esperan compensar esta situación e situarse en términos equiparables ós seus competidores europeos, para o cal nembargantes deberán pasar o purgatorio dun longo período de transición. En 1993 España deberá estar perfectamente integrada na «Europa Azul». España obtivo «dos dez» algún «xesto» con efectos inmediatos: a cuota de merluza asignada á España vai a doblarse en 1986 pasando a 18.000 toneladas. En adiante, 300 barcos españois serán autorizados a pescar en augas españolas, dos cales 150 simultaneamente.

O Goberno español pola súa parte aceptou unha concesión de talla e que de aplicarse literalmente pode ter unha clara repercusión paar os pescadores galegos e especialmente para os de Corme e Camariñas. A

saber todo barco faenando habitualmente nas augas comunitarias e que sexa enviado ó desguace non poderá ser reemplazado máis que por outro que teña a metade do tonelaxe.

Nembargantes o que máis aló dos Pirineos pode entenderse por reducción, en España pode interpretarse non como reducción, senón como reconversión no sentido de moderniza-la frota española e dentro desta a galega aumentando a súa capacidade. Sen dúbida este é o problema de fondo e o gran desafío no momento en que os países do mundo buscan preservar aínda máis os seus recursos mariños, no momento en que a extensión a 200 millas mariñas da zona económica exclusiva converteuse nunha práctica case universal polo que os responsables da pesca española e galega, os armadores e os pescadores rechinan ó ter que considerar unha reducción futura das súas actividades.

En España da pesca viven directa ou indirectamente máis dun millón de persoas e dentro de España, Galicia repersentaba en 1983 o 31% do número de tripulantes con máis de 32.000, o 29% da potencia, o 32,6% do tonelaxe e con 5.170 barcos o 32,19% do total do número de barcos de España que supoñían nesa data 17.740. O número de barcos galegos de máis de 20 anos representaba do total de barcos españoles o 31,7% en 1983, de 10 a 20 anos o número de barcos galegos representaba o 31,75% do total de España, e de menos de 10 anos o 34,07% do total de España.

No valor da pesca desembarcada en 1983 Galicia representaba en peixes o 42,73% do total do valor da pesca en peixes de España, en crustáceos (pescados) 0 27,76% do total de España, en moluscos (pescados) o 23,63% do total de España, en moluscos e crustáceos (parques e viveiros) o 96,52% do total de España, en cetáceos o100% e en algas e argazos o 9,99% do total de España. En Gran altura o 58,41% do total de España, en altura e litoral o 29,83% do total; en parque e viveiros o 96,52%, en algas e argazos o 100% e en almadrabas o 9,99% do total de España.

Por outra parte, en decembro de 1985 a Comisión Económica do Mercado Común, aprobou unha medida para entrar en vigor en xuño de 1986 en virtude da cal se establecían as medidas dos peixes (merluza, xurel, abadexo, etc.) para a Europa Azul, o cal de aplicarse tal como está, daría lugar a unha auténtica caída da pesca galega que non podería ser soportada economicamente.

6.—A emigración

A pesar do indudable progreso económico alcanzado nas últimas décadas, o conxunto das actividades económicas xeradas na zona foron insuficientes para empregar a todo o seu continxente poboacional en busca de emprego, de aí que rexistrara unha sistemática corrente emigratoria neta. Das cifras de evolución da poboación pódese constatar a importancia do saldo emigratorio desde 1950 xa que desde entón a poboación total descendeu e no período 1950-70 non creceu coa entidade con que o facía o crecemento vexetativo da súa poboación, nacementos menos defuncións. Concretamente na década dos setenta continuaron as saídas netas de emigrantes, a pesar das dificultades dos mercados de traballo en España e en Europa. As correntes migratorias dirixironse preferentemente ós principais núcleos urbanos

de Galicia, polo que a emigración deste último período foi basicamente interior-galega (Cadro n.º 14).

CADRO 14

EMIGRACIÓN 1970-81

	Emigrantes	**Tasa %**
Cabana	—738	—10,8
Camariñas	—1.627	—20,7
Cee	—89	—1,3
Fisterra	—321	—6,6
Laxe	—320	—9,0
Muxía	—403	—6,0
Ponteceso	—938	—11,2
Vimianzo	—1.375	—13,5
TOTAL	—5.811	—10,5

Fonte: elaboración propia a partir de P. Arias, *Población y emigración en Galicia 1970-81*, Extra de *La Voz de Galicia;* Centro de Información Estadística, *Galicia en Cifras*, Ed. Consellería de Economía e Facenda, 1985; Observatorio Estadístico Regional de Galicia, *Análisis y proyección de los recursos humanos de Galicia*, 1975.

Na década dos setenta Camariñas foi o concello que tanto en términos absolutos coma relativos experimentou con maior intensidade o fenómeno emigratorio, ofrecendo un saldo de 1.627 emigrantes equivalentes o 20,7% da poboación de feito que tiña en 1970. Vimianzo foi outro concello de forte tendencia expulsora de poboación, 1.375 persoas e o 13,5% da súa poboación a comenzos da década. Ponteceso e Cabana mostraron tasas de emigración similares, o 11,2% e o 10,8% da súa poboación en 1970. Un pouco menor pero relativamente importante foi o fenómeno en Laxe, 320 persoas que significaron o 9% de tasa migratoria. Máis moderada foi a emigración experimentada por Fisterra e Muxía, co 6 e 6,6% de emigrantes respecto á súa poboación de partida. E o concello con menores volumes e tasas foi Cee con tan só 89 emigrantes netos (saídas menos retornos) e un 1,3% de tasa emigratoria, o que pon de relevo o seu carácter de centro económico principal e máis dinámico da zona, a que por outra parte está máis vinculada por influencia e conexión de parte do seu territorio municipal, pero que representa xa a transición xeográfica e económica entre a Costa da Morte e as Rías Baixas.

En conxunto a zona perdeu 5.811 persoas na década dos setenta equivalente ó 10,5% da súa poboación en 1970. Tasa moi superior ó promedio de Galicia no mencionado período que veu como se contiña o seu saldo migratorio neto ó exterior, e como as novas tendencias migratorias tomaban básicamente unha forma intra-galega.

7.— Ordenación rexional e socio-económica dos concellos da Costa da Morte

Os concellos da Costa da Morte están comprendidos nun área de lento despoboamento que se corresponde cunha zona na que predomina a pequena aldea e que pode considerarse como un área de influencia e rexións menores caracterizándose por tal a unha zona na que existe unha gran dependencia dos habitantes ou veciños da mesma con

respecto a unha vila achegada inda que a vila se inserte nunha rede urbana superior que forma a rexión económica correspondente.

Trataríase, seguindo as teorías da profesora de Xeografía Sra. Rosario Miralbés da Facultade de Xeografía e Historia da Univesidade de Santiago, de rexións funcionais, polarizadas a partir dun centro. Canto máis activo sexa dito centro, máis dinámica será a comarca. No caso de Galicia, e sobre todo no caso da Galicia rural interior, o comercio foi a fase de creación e mantemento de moitas cabeceiras de comarcas rurais. Nunha rexión primordialmente agraria e cunha densidade demográfica elevada (hoxe en descenso) unha serie de centros con certo nivel comercial e de servicios (en ocasións o nivel era mínimo) organizaban un área. Estes centros víanse potenciados polos mercados periódicos (como é o caso dos sinalados no cadro 10 dos servicios) que atraían e atraen poboación do entorno próximo e de lugares máis distantes en relación á importancia de ditos mercados.

Estas rexións polarizadas teñen distintos niveis (verémolo máis adiante no caso dos concellos da Costa da Morte) xerárquicos en función da importancia de cada un dos centros.

Nuns casos o «lugar central» servía soamente ó entorno próximo e noutros, dada a maior especialización en bens e servicios que detenten, servirían a un área maior absorvendo así a aquelas rexións (comarcas) de menor importancia que quedarían englobadas nas de carácter superior. Este escalonamento culminaría nunha serie de centros de maior categoría nos que aparezan bens e servicios específicos soamente deses centros e en modo algún propio dos escalóns inferiores. Deste forma organízase o conxunto do territorio en sucesivos niveis que, ainda gozando de certa autonomía, están coordenados.

A profesora Miralbés distingue 9 niveis xerárquicos que delimitan comarcas excedentarias de máis a menos en seis niveis e comarcas deficitarias de menos a máis en tres niveis. A comarca funcional de Cee que agruparía os concellos de Cee, Corcubión, Muxía, Fisterra e Dumbría atoparíase no 6.º nivel xerárquico correspondente ó derradeiro nivel das comarcas excedentarias en relación ás súas dotacións de servicios e a súa poboación, mentres que a bisbarra funcional de Vimianzo que agruparía ós concellos de Camariñas, Laxe, Cabana, Coristanco e Vimianzo se situaría na octava posición dos niveis xerárquicos e correspondente á penúltima entre as bisbarras deficitarias de dotacións en servicios con relación á poboación.

Temos pois tres subsistemas na organización espacial de Galicia, un primeiro subsistema correspondente á Galicia interior, á rural, outro de carácter máis dinámico, o subsistema urbano-industrial, no que se da o fenómeno da «metropolización», arredor de dous centros de maior importancia como son as cidades da Coruña e Vigo. E un terceiro subsistema que difire dos anteriores e que está integrado polos centros costeiros que «viven de espaldas» á rexión e cun carácter difusor moi pequeno xa que case non organizan o seu entorno.

Nembargantes esta diferenciación dos subsistemas non constitúe problema algún, senón que, polo contrario, máis ben constitúe unha avantaxe xa que entre eles se establece unha complementariedade de recursos. Nestas condicións pódese establecer un plan xeral de ordenación rexional a través do cal se poidan organizar de forma equilibrada, razonada e obxectiva a acción, interdependente ós seus diferentes ni-

veis, dos factores físicos, humanos e históricos, dos recursos e medios, da infraestructura e dos servicios.

En primeiro lugar abórdase a división comarcal do espacio e a continuación establécese unha xerarquía de centros e de comarcas xa que non tódolos concellos e comarcas poden ser equipados da mesma infraestructura e dos mesmos servicios debido á escasez de recursos. O organizarse estas unidades espaciais en sucesivos escalóns, ó integrarse uns noutros, cada centro coa súa área goza da autonomía que é propia ó seu grao xerárquico, e ten un nivel de dotación axeitado para o centro, para o entorno á que serve e en función da súa especialidade e dos seus recursos. O mesmo tempo estas unidades espaciais están coordenadas co resto, dependendo para outro tipo de dotacións de centros de maior importancia que serven non só á súa propia bisbarra, senón tamén á outros. Deste xeito alcánzase o escalón superior que estará ocupado polas cidades, lugares de impacto de tódolos procesos de desenvolvemento que deben ser capaces de canaliza-las innovacións e acada-la evolución do conxunto do espacio rexional, enriquecéndoo a partir da súa heteroxeneidade e da súa complementariedade. Agora ben o que en realidade permitirá canaliza-las innovacións e manter un equilibrio dinámico será precisamente o establecemento dunha xerarquía de asentamentos estables que se traduza na existencia dunhas comarcas sólidas. Con relación a esta xerarquía antedita e tendo en conta os concellos que integran a Costa da Morte podemos distingui-la seguinte clasificación:

—Centros dinámicos con crecemento acelerado continuo: o concello de Cee.

—Centro dinámico decelerado con estancamento inicial: o concello de Camariñas.

—Centros estancados con estancamento continuo: o concello de Fisterra.

—Centros estancados con decrecemento seguido de estancamento: os concellos de Muxía e de Laxe.

—Centros estancados con estancamento seguido de lixeira regresión: o concello de Vimianzo.

—Centros regresivos, lixeiramente regresivos: o concello de Ponteceso.

É dicir que os concellos que integran a bisbarra da Costa da Morte son en xeral agás o concello de Cee, deficitarios e carentes na súa práctica totalidade da infraestructura e servicios, das dotacións económicas, agrícolas, pesqueiras, gandeiras, comerciais, administrativas, culturais, deportivas, educativas, sanitarias, comunicacionais-viarias, de transporte, etc., que permitan unha implimentación e solidez de ditas comarcas que se traduza nunha sensible mellora das condicións de vida e de traballo dos seus habitantes, nun aumento da súa renda per cápita e da súa contribución á riqueza provincial, e galega en xeral.

Por poñer por caso: a carencia de Institutos de Ensinanza Media e de Centros de Formación Profesional agás no concello de Cee (o que obriga a custosos desprazamentos a un importante número de alumnos), a carencia de hospitais ou de centros hospitalarios cunhas mínimas especialidades e servicios para facer frente á demanda da zona (o que obriga tamén a desprazamentos que algunhas veces chegan a máis

de 100 km. para poder recibir unha asistencia ou unha consulta médica e sanitaria adecuada), a existencia de estradas comerciais e locais en mal estado como únicas vías de relación interior co exterior para ditos concellos, a carencia de bibliotecas e centros culturais, educativos e sociais de uso e de servicios múltiples, ou a desaparición dos existentes (cines, etc.); a inexistencia dunha infraestructura e duns servicios suficientes de cara á pesca, agricultura, gandería, montes, madeira, industria, artesanía, comercio e turismo, industria, etc.; a falta dunha política de orientación, asesoramento, reciclaxe e apoio público en materia artesanal, comercial, pesqueira, industrial, agrícola, gandeira, crediticial, fiscal, urbanística e de vivendas (a destrucción en materia de urbanismo, hábitat e de paisaxe autóctono é verdaderamente alarmante e acada a tódolos concellos da Costa da Morte), de constitución de cooperativas, de posta en marcha de centros de estudio, de investigación e de formación profesional que permitan a mellor aproveitamento dos recursos escasos existentes na zona e a potenciación doutros novos, a falta de iniciativas en materia turística dadas as enormes posibilidades, e especificidade e o «exotismo» da Costa da Morte que permite múltiples ofertas en dito terreno aproveitando a riqueza e a diversidade da súa paisaxe, das súas costas, das súas calas, das súas praias, dos seus faros, dos seus acantilados, das súas rías, dos seus paraxes, dos seus curros; o tipismo e o atractivo das súas festas, romarías, das súas costumes, etc., todo isto supoñerá que estas comarcas sigan mantendo o seu déficit e aumentando a súa dependencia con relación a outras mellor situadas e perdendo en competitividade cultural, educativa, agrícola, pesqueira, comercial, industrial, turística, etc.

Referencias bibliográficas e estadísticas

Anuario de Pesca Marítima, 1983.

Anuarios de La Voz de Galicia. Años 1984, 1985.

Arias Veira, P.; Población y Emigración en Galicia 1970-81. *Extra La Voz de Galicia.*

Arias Veira, P.; Cancio, M.; *Planificación de la Universidad de Galicia.* Dirección General de la Xunta de Galicia, 1985.

Atlas Geográfico de Galicia. Ed. Nós. 1982.

Boletín Mensual de Estadística. Junio, 1985.

Bouhier, A.; *La Galice, Essai Géographique d'analyse et d'interpretation d'un vieux complexe agraire,* La Roche-sur-Yon, 1979.

Castroviejo, J.M.; *Guía Espiritual de una tierra (Galicia).* Ed. Espasa-Calpe, 1970.

Cancio, M.; *Una introducción a la sociología electoral de Galicia,* Ed. do Castro, 1982 (contiene datos socio-económicos de todos los municipios gallegos, de todos y cada uno).

Censo Agrario de España, 1982. Tomo IV. Resultados Comarcales y Municipales. La Coruña. INE.

Censo Industrial de España. Serie Provincial. La Coruña.

Censo de la Población de España. 1981. La Coruña.

Censo de la Población y de las Viviendas. La Coruña. INE.

Centro de Información Estadística, *Galicia en Cifras.* Ed. Consellería de Economía e Facenda, 1985.

Consellería de Educación e Cultura. *Aproximación Estadística á educación non universitaria en Galicia. Curso 1980-81.* Santiago.

Cunqueiro, A.; Camprubi, R.; *Ver Galicia.* Ed. Destino, 1981.

Chantada, J.R.; *Paisaje Agrario en la Galicia Noroccidental.* Santiago, 1982.

Datos del Centro de Cálculo de la Universidad de Santiago del curso 1971-72 al curso 1984-85.

Enciclopedia Gallega.

Guía de Camping de España —inclusive Galicia— de 1986.

Guía de Hoteles de España —inclusive Galicia— (Hostales, pensiones, etc.) de 1986.

Informe publicado por la Universidad de Pau (Francia) en 1985 sobre las repercusiones socio-económicas para España de su ingreso en el Mercado Común.

Instituto de Relaciones Agrarias, *Superficies ocupadas por los cultivos agrícolas,* Ministerio de Agricultura (año agrícola 1976).

Laredo, Luis X.; *A Costa da Morte e Fisterra* Ed. Xerais. Col. Galicia enteira. N.º 1, 1979.

Lison Tolosana, C.; *Antropología Cultural de Galicia,* Ed. Siglo XXI, 1971.

Mayan, Francisco; *Breve Historia de la Villa de Cee,* Santiago, 1972.

Miralbes Bedera, R.; *Galicia en su realidad geográfia,* Ed. Fundación Barrié de la Maza, 1984.

Nomenclátor de la Provincia de La Coruña, 1970. INE.

Nomenclátor de la Provincia de La Coruña, 1981. INE.

Observatorio Estadístico Regional de Galicia. INE. *Análisis y Proyección de los recursos humanos de Galicia.* 1975.

Otero Pedrayo, R.; *Guía de Galicia.* Ed. Galaxia, 1980.

Parga Pondal, S.; *La Comarca de Bergantiños*, Tesis Doctoral Inédita.

Pérez Iglesias, M.L.; Romani Barrientos, R.G.; *Galicia y sus puertos: pesca y tráfico marítimo*. Ed. Universidad de Santiago, 1984.

Pérez Iglesias, M.L.; *La reserva ganadera de Galicia: Pasado y presente*, Zaragoza, 1979.

Víctor Sueiro, J.; Nieto, A.; *Galicia romería interminable*. Ed. Penthalon 1983.